

NAJOPASNIJI METOD

Džon Ker

Psychologist John Kerr is the author of „A Most Dangerous Method“, the exiting story of Jung, Freud and Sabina Spielrein, with all the elements of drama. In a scientifically valid and innovative manner this book also tells about the early period of psychoanalysis. Sabina Spielrein appears as a small voice of great integrity who was the original model for Jung's anima – the archetypal female force that men are so often oppresses by. This segment contains the second and third chapter of the book.

Psihijatrijski manastir

Ako bih iznio ukratko ... koncepciju mogeg oca o shizofreniji, to bi bilo ovako: Imao je veliku sklonost da saosjeća sa shizofreničnim pacijentima, te da dijeli njihove brige i strahove. Bio je srećan kad je osjetio da nešto u umu shizofreničnog pacijenta odgovori na njegovu pažnju. Vjerujem da su sve njegove koncepcije o shizofreniji direktno posljedica tog stava. Osnova i rezultati njegovog rada sa shizofreničnim pacijentima bilo je uvjerenje da im je vrijedno dati pažnju i ličnu simpatiju.

Manfred Blojler, 1931

Zahvaljujući svom delirijumu mlada Ruskinja se našla u vrlo interesantnom miljeu. Pod upravom Eugena Blojlera klinika Burghelcli tada je postala najistaknutija psihijatrijska nastavna bolnica u svijetu. Uskoro je pomračila i Emil Krepelinovu prestižnu kliniku u Minhenu. Ljekari iz dalekih krajeva, uključujući Ameriku, uskoro će tu početi da se obučavaju.

Sve to je bilo prilično iznenađujuće za svakog ko je bio upoznat sa prošlošću klinike Burghelcli. Ustanovljena je prije više od četiri decenije da se brine o ludacima kantona Ciriha. Njeno osnivanje bilo je izvor velikog građanskog ponosa, a poznati pisac Gotfrid Keler (Gottfried Keller), tada pjesnik laureant kantona, tokom izgradnje glavne zgrade ispeo se na vrh greda kako bi pročitao pjesmu o svitanju novog doba. Nažalost, uredbom kantonalnog vijeća, rukovodstvo ustanove od početka je bilo vezano za novoosnovanu katedru psihijatrije Univerziteta u Cirihi, u vrijeme kada se akademski prestiž najbolje sticao kroz istraživanje anatomije mozga. Obično je profesor psihijatrije u većini evropskih institucija mogao očekivati da će mu biti na raspolaganju mala univerzitetska klinika, gdje će imati nekoliko kratkotrajnih slučajeva koji će se koristiti kao nastavni materijal. Klinika Burghelcli bila je sasvim druga stvar. Svakom čovjeku koji se prijavio za profesora psihijatrije na Univerzitetu u Cirihi istovremeno je povjerena briga za više od stotinu pacijenata, od kojih je većina bila neizlječiva, a za koje je on bio glavni ljekar. Ono što je činilo stvar još gorom bilo je pitanje jezika. U to vrijeme, svaka obrazovana osoba govorila je visokim njemačkim jezikom, ali obični narod je govorio nižim njemačkim, a pacijenti iz okoline Ciriha govorili su sopstvenim dijalektom koji nijedan ljekar nije mogao razumjeti.

Od početka, situacija je bila očigledno neodrživa. Veliki Vilhelm Grizinger (Wilhelm Greisinger), praktično otac moderne evropske psihijatrije, a zatim fakulteta *Ciriške medicinske škole*, vratio se direktno u svoju rodnu Njemačku,

umjesto da prihvati dvojno imenovanje profesora psihijatrije i upravnika klinike Burghelcli. Nakon toga, katedru je zauzimala povorka istaknutih stranih mikroskopista, od kojih niko nije mogao govoriti lokalni dijalekt, i svi su ubrzo pobjegli na druga mjesta u druge gradove kako bi izbjegli napornu odgovornost vođenja azila. Parada je postala sama sebi dovoljna, dok je prestiž ciriške katedre rastao, rejting bolnice se pogoršavao, do tačke kada je lokalno postala poznata kao bordel koji se našao na suprotnoj strani svojih temelja.

Stvari su se počele poboljšavati 1879. godine, imenovanjem Augusta Forela (Auguste Forel), neustrašivog erudite međunarodnog ugleda, koji je obnovio red u azilu dodajući sjaj katedri u Cirihi. Forel je bio Švajcarac žestokog temperimenta, iz kantona Vudoaz (Vaudoise). Usamljen, izolovan i jadan kao dijete pronašao je spasenje u proučavanju mrava, hobiju koji ga je doveo do darvinističke evolucije, a zatim do proučavanja mozga. U vrijeme kada se smjestio u cirišku katedru bio je internacionalno poznat psihijatar sa reputacijom koju niko drugi nije imao, kao vodeći svjetski autoritet za mrave. Spisak Forelovih naučnih dostignuća nevjerovatan je i obuhvata otkrivanje teorije neurona, uvođenje prvog modernog vaspitnog programa u psihijatriji, te uspješno širenje hipnotizma kao održive terapijske metode u medicinskom svijetu koji govori njemački. A, to je bilo samo u svijetu medicine. U svojoj rodnoj Švajcarskoj, bio je žestoki pobornik brojnih društvenih procesa, uključujući kampanje protiv prostitucije i alkoholizma.

Na klinici Burghelcli, Forel je uradio sve što je trebalo uraditi, od ulaska u borbu sa uljezima (tada se činilo sportski imati piknik i posmatrati ludake), do hipnotisanja svog noćnog osoblja da spava noću, ali da se probude ako se pojavi hitan slučaj. Ali, čak i taj strašni Forel konačno je postao umoran od klinike Burghelcli i odlučio se 1898. godine za prijevremeni odlazak u penziju. Forel je odredio da ga zamijeni psihijatar koji

će nastaviti provoditi zabranu svih alkoholnih pića u azilu. Misleći da će njegov prvi izbor nasljednika biti blokiran od onih članova kantonalnog vijeća koji su mu se suprotstavljali po tom pitanju (mogao se zaraditi novac ako se ponovo uvede alkohol), došao je sa alternativnim kandidatom čiji pogledi na to pitanje nijesu bili tako snažno izraženi. Kroz ovu nevinu intrigu ugledna ciriška katedra za psihijatriju, do tada rival u prestižu katedrama Berlina i Beča, dospjela je u ruke praktično nepoznatom Eugenu Blojleru.

Blojler dolazi iz ratarskog sela Colikon (Zollikon) u blizini Ciriha, i bio je prvi njegov stanovnik koji je pohađao medicinsku školu. U Cilikonu, kao i u drugim ruralnim područjima u kantonu mnogo se gundalo o klinici Burghelclli, u kojoj ljekari nijesu mogli razgovarati sa pacijentima. Ta je optužba imala veću važnost u Brojlerovom domu – sestra mu je bila katatonična. Rastao je sanjajući da će jednog dana preuzeti azil, što ga je činilo vjerovatno jedinom osobom koja je stvarno željela taj posao. Tu je radio kao mlađi asistent kod Forela, pa je ubrzo pokazao nešto od eklektizma svog šefa, razvijajući teoriju o percepciji boja, doprinoseći na polju proučavanja afazije (što ga je dovelo do razmjene pisama sa Sigmundom Frojdom 1892. godine), i eksperimentišući sa hipnozom. Zatim je Blojler 1886. godine, uzimajući dvanaest dugogodišnjih pacijenata sa sobom, otišao da preuzme kantonalnu ustanovu za hroničnu njegu, azil Rajnau (Rheinau). Za većinu ljudi postavljenje u Rajnau bilo je odskočna daska, i to niska. Tu je Blojler proveo dvanaest srećnih godina. Što nije bio oženjen krivio je svoju porodicu, a osoblje i pacijenti doslovno su ga zvali „otac“. Tu je Blojler razvio svoju revolucionarnu ideju da čak i najteži uslovi ponekad mogu biti savladani ako se razvije lični odnos sa pacijentom.

Takođe, u Rajnau, Blojler je prihvatio neke poučne lekcije o vrijednosti zadataka orijentisanih na stvarnost. Kada je izbila tifusna groznica nije imao drugog izbora nego da naloži nekim

svojim pacijentima da brinu o bolesnim. Na njegovo iznenađanje, ti pacijenti su to dobro obavili, čak izvrsno, pa su se vratili u svoje tipično iluzorno i povučeno stanje kada je kriza prošla. Zatim, došao je dan kada je nestalo drva za loženje, pa je Blojler morao organizovati ekspediciju kako bi oborili neka stabla. Pažljivo je podijelio ljude prema tome da li su opasni ili ne, a zatim je otišao kako bi izvidio teren. Ali, osoblje je pogrešno razumjelo njegova uputstva, pa se ubrzo našao u društvu najopasnijih pacijenata, a svaki od njih je paradirao sa sjekirom. Dan je prošao bez incidenata. Takve i slične epizode uvjerile su ga da izazov bavljenja stvarnošću može sam po sebi biti terapijski. Snažnije je počeo da eksperimentiše u tom pravcu, čak je išao toliko daleko da je iznenađa najavljuvao nekom slučajnom pacijentu, obično sa dugogodišnjom psihozom, da će biti otpušten. Začudo, neki od tih iznenadnih otpusta su funkcionisali.

Nakon što je imenovan za upravnika klinike Burghelclli, 1898. godine, dogodilo se nešto što je Blojleru obezbijedilo ugled za potomstvo: pojavilo se šesto izdanje Emil Krepelinovog udžbenika (*Poremećaji jezika u snovima, pp*). U tom izdanju, Krepelin je, oslanjajući se na naporno prikupljene rezultate, dodatno kodifikovao dijagnostičku razliku koju je predložio tri godine ranije. Naime, uzeo je dva dobro poznata sindroma, manično-depresivno ludilo i paranoju, i dao im novi status, razlikujući ih od trećeg stanja koje je nazvao *dementia praecox* (sada poznato kao *shizofrenija*). U kategoriju *dementia praecox* ranije su bili posebni sindromi: katatonija, hebefrenija i parafrenija, koji su tokom godina posebno uvedeni, na osnovu njihove kliničke prezentacije. (Na primjer, za parafreniju se kaže da uključuje dobro organizovane svađalačke i progonilačke iluzije bez vidljivog intelektualnog gubitka). Krepelinova sinteza bila je revolucionarna. Svaka od tri osnovne grupe: manično-depresivna, paranoja i *dementia praecox*, ne samo da

pokazuju posebne psihičke simptome, već takođe imaju tipično različite tokove i rezultate. To je bila klinička medicina u svom najboljem izdanju. Doista, niko nije znao što su stvarni uzroci svakog od sindroma, ali sada su imali razumnu klasifikaciju za rad. Krepelinov tekst gotovo odmah je zamijenio Kraft-Ebingov *Udžbenik o ludilu* kao vodeći psihijatrijski tekst tog vremena, a njegov sistem klasifikacije ostao je kamen temeljac savremene psihijatrijske patologije. Ali, novi entitet *dementia praecox*, kao što je Blojler to odmah znao, bio je pogrešno opisan u jednom u jednom značajnom pogledu. Prema Krepelinu, ako stanje spontano rano ne oslabi, tada se ono pacijentu neizbježno pogoršava tokom vremena. No, zbog decenija provedenih u Rajnau azilu Blojler je odmah znao da je moguće pobijediti bolest, ponekad je preokrenuti, pod uslovom da uspostavite lični odnos sa pacijentom. To je, zajedno sa postavljanjem zadataka orjentisanih na stvarnost, pacijentu donijelo veliko poboljšanje, i doista je Blojler otpuštao pacijente iz Rajnau azila nazad u zajednicu, nešto što je do tada bilo nečuveno.

Međutim, pošto je Blojler preuzeo kliniku Burghelcli javno objavljujući svoje otkriće, vratio se problemu vođenja azila. Koristeći reputaciju Univerziteta kao mamac, Blojler je pretvorio kliniku Burghelcli u psihijatrijski manastir. Zapošljavajući mlade ljekara iz čitave Švajcarske, koristio je tu dodatnu radnu snagu kao njenu najbolju prednost. Pacijenti su prvo dobili odgovarajuće osoblje, najbolje koje su ikad poznavali, a njegovi studenti inicirani su u neku vrstu intenzivnog psihološkog pristupa teškim duševnim bolestima, što je u to vrijeme bilo sasvim bez presedana.

U nedostatku određene biografije teško je steći sliku o Blojlerovoj ličnosti. Bez sumnje, neki koji su služili pod njegovom upravom, posebno Ludvig Bisvanger (Ludwig Biswanger), kasnije su ga se sjećali sa posebnim divljenjem i naklonošću. Međutim, bilo je i drugih, posebno Karl Jung, koji

je negodovao pod njegovom upravom i nalazio da je nepodnošljiv. U svojim spisima Blojler pokazuje da je mješavina originalnosti i opreza, a čini se da isto vrijedi i za njegovu ličnost: bio je u stanju da se uzbudi novom idejom da bi ga kasnije mučile druge misli. Blojlerova koncepcija o nauci bila je čvrsta, svjesna i u skladu sa njegovim karakterom. Za Blojlera, jedini put napretka bio je da se sve provjeri, izbjegne preuranjeno zaključivanje, i da se ostane u kontaktu sa kolegama kako bi uporedili rezultate. Prema tome, iako je bio posebno otvoren prema potencijalnoj vrijednosti novih dešavanja, bio je oprezan u svojim intelektualnim uvjerenjima, i bio je jako veliki čovjek kojeg nijeste mogli slomiti. Jedna priča kaže da je ranije u svojoj karijeri, kao ljekar početnik, mislio da je spavanje gubljenje dragocjenog vremena pa je radio tri dana bez sna – dok se nije srušio od iscrpljenosti. U izvjesnoj mjeri, bio je autoritativan, ali ne toliko koliko je patrijarhalna kultura dozvoljavala. Redovno je pregledao prostor gdje živi cjelokupno osoblje klinike Burghelcli, uključujući i ljekare asistente, a kada je mladi Franc Riklin (Franz Riklin) odlučio da posadi travu između dasaka na podu svog apartmana Blojler je bio dovoljno mudar da shvati da je to šala na njegov račun. Ukratko, Blojler je bio čudna kombinacija pomalo važnog medicinskog zvaničnika i intelektualnog džentlmena. Bio je čovjek koji je patrijarhatu mogao dati dobar ugled.

Pod njegovom upravom klinika Burghelcli postala je model univerzitetske bolnice. Pacijent je bio centar svega. Prisutni asistenti morali su da pregledaju pacijente dva puta dnevno i zapišu sve što su oni rekli, bez obzira da li su to razumjeli ili ne. Čitavo stručno osoblje sastajalo se tri puta sedmično, na jutarnjim okupljanjima koja su uglavnom bila posvećena brizi za pacijente, iako su asistenti takođe izvještavali o novim dešavanjima u literaturi. Bila je obaveza da asistenti žive bez alkoholnih pića, pa ako je neko planirao da ostane vani nakon

22:00 časa morao je da dobije pismenu dozvolu i ključ od Blojlera ili prvog asistenta.

Među novim zbivanjima na polju o kojem je Blojler želio da uči bilo je korišćenje eksperimentalne psihologije za proučavanje ludila. Poslao je, 1900. godine, mladog asistenta Franca Riklina da se obučava u Krepelinovoj psihološkoj laboratoriji, prvog koji se ikad priključio psihološkoj klinici. Eksperimentalna psihologija tek je bila prošla svoje djetinjstvo. Prije svog rođenja psihologija je bila grana filosofije, a ideja o podvrgavanju psiholoških ideja eksperimentalnoj validaciji bila je relativno hrabra inovacija. Vilijam Džejms (William James) sa Harvarda i Vilhelm Vunt (Wilhelm Wundt) iz Lajpciga, oba filosofi, pokušali su zbog svoje časti da budu prvi koji su uspostavili psihološke laboratorije na svojim univerzitetima. Krepelin, iako po obuci psihijatar, studirao je kod Vunta i došao do zaključka da nove eksperimentalne tehnike mogu biti korisne u psihijatriji. Do istog zaključka došao je i Blojler. Odašiljući Riklina u Krepelinovu kliniku zapravo je najavio da namjerava da pokrene vlastitu laboratoriju.

Na Krepelinovoj klinici, pod starateljstvom Gustava Ašafenburga (Gustav Ashaffenburg), Riklin je učio nove postupke nazvane „eksperiment asocijacije“. Postupak je da eksperimentator izgovori niz riječi, a da ispitanik odgovori i tačnom redoslijedu na svaku, riječju ili frazom koja mu prva padne na pamet. Postupak je sličan našoj savremenoj igri *Lozinka* (Password), samo što ispitanik ne pokušava da pogodi tačan odgovor, već odgovara samo onim što mu je prvo došlo u glavu. Tipičan niz stimulativnih riječi kreće se do stotine, a posmatrač mjeri vrijeme koliko je potrebno ispitaniku da odgovori na svaku. Nakon toga, od ispitanika se ponovo traži da prođe kroz popis i da se sjeti svojih odgovora. Postupak bez štoperice stvorio je trideset godina ranije engleski genije, eklektik, Ser Frensis Galton (Sir Francis Galton). Koristeći sebe kao ispitanika, Galton je pronašao

tri osnovna otkrića: neke od asocijacija koje su na taj način oslobođene prilično su iznenađujuće, uključujući sjećanja i osjećanja o kojima ranije nije razmišljao; drugo, mnoge od tih iznenađujućih asocijacija potiču iz djetinjstva; i treće, uz nastavak provođenja mnoge asocijacije se ponavljaju.

U Berlinu, Teodor Zin (Theodor Ziehen) nastavio je gdje je Galton stao i eksperiment učinio dijelom svog istraživačkog programa o opštim zakonima koji regulišu asocijaciju ideja. Iz toga je proizišao novi sistem psihologije koji između ostalog sadrži ideju o *kompleksu osjećajno-obojenih ideja*. Međutim, Ašafenburg je počeo da uzima test odgovore normalnih ispitanika pod različitim uslovima umora i pijanstva i upoređuje ih sa zapisima pacijenata sa *dementia praecox*, i sve na bazi široko rasprostranjenog vjerovanja da neki nepoznati endogeni toksin može biti uzrok te bolesti. Ašafenburg je bio u stanju da pokaže da odgovori ludaka doista nalikuju onim pijanih ispitanika: u oba slučaja postoji predominacija *spoljašnjih* asocijacija koje se temelje na ritmičkim i fonetskim karakteristikama.

Kada se, u proljeće 1901. godine, Riklin vratio u Cirihi, Blojler je bio na željezničkoj stanici da ga dočeka. Tokom vožnje kočijom nazad u bolnicu uzbuđeno je pričao Riklinu o izvanrednom novom asistentu, intelektualnom aristokrati i čovjeku izvanredne fizičke i mentalne energije, koji im se priključio za vrijeme Riklinovog odsustva – Karlu Gustavu Jungu. Te noći, njih trojica, Blojler, Riklin i Jung, ostali su do kasno razgovarajući o eksperimentu asocijacije.

Bazelski aristokrata

Blojler je dolazio iz ruralnog naselja, i bio je tek drugi njegov univerzitetski diplomac. Nasuprot njemu, Jung je dolazio iz veoma poznate porodice u švajcarskom gradu Bazelu, čiji je univerzitet imao drevnu i uglednu tradiciju, a njegov fakultet

uključivao je Jakoba Burkharta (Jacob Burckhardt) i Fridriha Ničea. Karl Jung je bio prvorodeni i jedini sin *poštovanog* Paula Junga i Emili Prajsverk. Sa svoje strane, Paul Jung je bio sin istaknutog ljekara i *slobodnog zidara* Karla Gustava Starijeg, oko kojeg su kružile brojne legende, uključujući i onu koja ga prepoznaje kao vanbračnog Geteovog sina. Karl Gustav Stariji bio je težak karakter. Jedna priča kaže, kada je žena kojoj se udvarao odbacila njegov prijedlog uletio je u lokalnu konobu i zamolio konobaricu da se uda za njega, na što je ona pristala. Kada je nekoliko godina kasnije ta žena umrla, Karl Gustav Stariji je obnovio svoj prijedlog prvoj ženi. Ona je to brzo prihvatila, a Paul Jung je bio prvorodeni sin iz te zakašnjele zajednice. Međutim, Emili Prajsverk bila je kćer Samjuela Prajsverka, gotovo jednako poznatog teologa i profesora hebrejskog jezika na Univerzitetu u Bazelu, te jednog od ranih zagovornika da evropski Jevreji treba da imaju svoju domovinu.

Nažalost, Paul i Emili bili su članovi onoga što Henri Elenberger zove *žrtvovana generacija*, rođena nakon što su im roditelji osiromašili. Paul je i sam želio da postane stručnjak za hebrejski jezik ali je zbog finansijskih razloga postao seoski župnik, nakon što se oženio kćerkom svog omiljenog profesora. Ljubazan, pedantan, iznutra poražen, izgleda nije znao kako da se nosi sa svojom arogantnom i svadljivom suprugom, ili sa svojim oštroumnim sinom. Od 1879. godine, pa sve do svoje kobne smrti 1896. godine, Paul Jung je služio kao župnik Klajn Heningena (Klein Hüningena) sela u blizini grada Bazela, te kao protestantski kapelan Fridmat (Freidmatt) mentalne bolnice.

Njegova supruga je dolazila iz porodice ogrezle u spiritizam. Njena majka morala je da se bori sa duhom suprugove prve žene. Emili je kao dijete i sama trebalo da sjedi pored oca dok je on sastavljao svoje propovijedi – da odvрати đavola da se ne ušunja u tekst sjutrašnjeg obraćanja vjernicima. Brak roditelja Karla Gustava bio je ozbiljno problematičan, a njegova majka je

često provodila vrijeme izvan kuće kao pacijent u Fridmat bolnici.

Jungove dječje uspomene poznate su mnogim čitaocima njegovih izuzetnih sjećanja, iz prva tri poglavlja koja je sastavio na samom kraju života. Hospitalizacija njegove majke dogodila se kad je imao tri godine, a nakon toga, kao što je rekao: „Uvijek sam osjećao nepovjerenje kad se izgovori riječ ljubav.“ U dobi od četiri godine sanjao je ogromni falus koji je bio ustoličen u podzemnoj pećini, što ga je užasnulo i prestrašilo. Majčino upozorenje u snu: „To je čovjek ljudožder“ Jung je povezao sa *Jezuitima*. U dobi od šest godina, Jung je po prvi put postao svjestan da njegova majka *posjeduje dvojnu ličnost*. Nakon sumraka, govorila bi izmijenjenim glasom i čak u suprotnosti sa svojim uobičajenim prijekorima pastorovom sinu. Kao što se Jung kasnije sjećao, izjave druge ličnosti njegove majke „pogađale su do same srži mogeg bića“.

Dijete nije bilo dobro prilagođeno pristojnom, a kamoli vršnjačkom društvu. Njegov dugogodišnji prijatelj ovako se sjeća utisaka iz djetinjstva: „Nikad ranije nijesam sreo tako nedruštveno čudovište.“ Otprilike u dobi od osam godina Jungu su se razvili napadi gušenja – „atmosfera u kući počela je da postaje nepodnošljiva“ – a ublažavale su je vizije plavog mjeseca sa zlatnim anđelima. Takođe, u toj dobi Jung je igrao igre sa samim sobom, sjeo bi na kamen i upitao se da li je on Jung ili kamen: „Odgovor je ostajao sasvim nejasan, a moju nesigurnost pratio je osjećaj znatiželje i fascinantne tame“. Počeo je paliti vatre u tajnim seoskim pećinama i ubjeđivati seosku komšijsku djecu da mu se pridruže. Kada mu je bilo deset godina izrezbario je lutku vladara i sakrio je ispod tavanskih podnih dasaka, zajedno sa kamenom obojenim tako da izgleda da ima jednu gornju i jednu donju polovinu. Oko godinu kasnije ritualno je predstavio čovječuljka sa svicima opisanim na tajnom jeziku: „Posjedovanje tajne imalo je veoma

snažan uticaj na moj karakter. To smatram bitnim faktorom iz mog djetinjstva.“

U životnoj dobi od jedanaest godina Jung se upisao u bazelsku gimnaziju, a to mu je bio prvi korak van kuće i seoskog svijeta. Njegove nove kolege iz razreda – shvatajući da Jung kao uobičajeni krivac ne može uvijek dati uvjerljiv dokaz o sebi – za svoje vlastite presteupe uvijek su prebacivali krivicu na njega. Jung nije znao kako da izbjegne tu ulogu. Prilagodio se tome vježbanjem alibija za svaku priliku. Njegova prva godina u gimnaziji bila je prilično bijedna. Jednom prilikom, neki dječak iz škole zadao mu je dovoljno jak udarac koji je prouzrokovao da Jung izgubi svijest, što je dovelo do toga da ga tog dana pošalju kući. Željnan da izbjegne mučenje od strane svojih vršnjaka, Jung je u svakoj prilici po volji izazivao vrtoglavice. Jednom od tih prilika, dok se odmarao kod kuće čuo je oca kako očajničkim tonom razgovara sa svojim prijateljem: „Dječak se interesuje za sve, ali kako će zarađivati za život?“ Jung se sredio, prisilio sebe da pobijedi vrtoglavice koje su do sada imale svoj vlastiti život, i nastavio sa učenjem.

Prirodno, postao je zaokupljen temom identiteta. Sam od sebe, jednom prilikom došao je do sljedećeg saznanja: „Za trenutak, bio sam preplavljen idejom da sam upravo izašao iz tamnog oblaka. Odjednom dobro sam znao – Sada sam sav svoj!“ U to isto vrijeme kada ga je neka odrasla osoba ukorila što je vozio njegov čamac, Jung je po prvi put osjetio da je još neko, zapravo čovjek koji je živio na kraju osamnaestog vijeka. To je postalo osnova za ono što je Jung uvijek kasnije zvao *ličnost № 2*. Istoričar Henri Elenberger nagovijestio je da mu je prototip bio Gete.

Međutim, središnji događaj njegove prve godine u gimnaziji bila je jedna fantazija u budnom stanju. U njoj, zamislio je Boga kako sjedi na prijestolu visoko iznad katedrale u Bazelu koji ispušta ogromno govno na nju, da je sruši. Ta fantazija, zbog

koje je Jung proveo dva dana neuspješno pokušavajući da se odbrani od nje, bila je praćena osjećanjem *olakšanja*, čak i blaženstva. Osjećaj *milosti* koji to podrazumijeva bio je u dubokoj suprotnosti sa snažnim i praznim razočarenjem koje je kasnije osjetio tokom prve pričesti, obaveze za pripadnost švajcarskoj protestantskoj crkvi i tradicionalnim ritualom švajcarske omladine.

Ovdje moramo zastati na trenutak i gurnuti u stranu privlačnu prozu Jungovih uspomena kako bi procijenili viziju. Daleko od toga da je bazelska katedrala mračna impozantna gotska struktura, šarmantna je, gotovo razigrana građevina – više kuća medenjak nego katedrala kako se obično zamišlja. Krov je od pločica u boji, na jednom zidu je statua svetog Đorđa koji na svom konju ubija zmaja, pa je smještena u posebnoj loži na zidu. Da bilo ko, a kamoli Bog, želi da uništi ovu strukturu zaslužuje posebnu analizu. To nadilazi adolescentski protest Sabininih slika defekacije dok je sjedela za stolom za jelo. Da je proveo dva dana pokušavajući da se odbrani od fantazije naglašava Jungovo vaspitanje. Ali, nakon što je priznao poraz, Jung je odlučio da ne izgubi mogućnost da mu se dogodi blaženstvo. Od tada, poštovao je svoje privatno, pomalo blasfemično otkrovenje prirodnog, amoralnog božanstva, koje je nadmoćnije od utjehe pravovjernog hrišćanstva.

Jung je svoje otkriće čuvao za sebe. Kako su se nastavila predpričesna katehizis predavanja sa ocem, sa Karl Gustavove strane bila su obilježena sramotom koja se graniči sa prezirom: „Nijesam mogao svog dragog i velikodušnog oca zagnjuriti... u očaj i svetogrđe koji su potrebni za iskustvo božanske milosti. Samo Bog može to uraditi. Nemam pravo a to – Bilo bi neljudski.“ Sa svoje strane, u to vrijeme Paul Jung je izgubio vjeru nakon što je pročitao Hipilit Bernhajmovu knjigu *Hipnotizam, sugestija, psihoterapija*, na prijedlog prevoda Sigmunda Frojda. U to vrijeme, nije bilo neuobičajeno da se

pobožan čovjek odupire širenju materijalizma pozivajući se na aktualna čuda zabilježena u prethodnim stoljećima, pa čak i danas. Međutim, kao dio programa raskrinkavanja Bernhajm je pokazao da je moguće reinterpretirati bilo koju od mnogih čudesnih pojava, kao što su izlječenja u Lurdu ili stigmatе brojnih svetaca, kao rezultat autosugestije. Nije Paul Jung bio sam u svom očaju zbog razumijevanja toga; mnogi ljudi su razumjeli da mnoge psihološke perspektive koje su često ukorijenjene u materijalističkim filosofijama predstavljaju ogroman izazov za mogućnost vjerovanja.

Međutim, sin je mislio da bi mogla postojati pukotina u materijalizmu za svoje mistično vjerovanje. Uz majčino gledanje kroz prste Karl Gustav je počeo da dopunjava svoje teološke razgovore sa ocem tajnim čitanjem iz biblioteke svog oca. Od Bidermana (Alois Emmanuel Biedermann), teologa na univerzitetu u Bazelu i inspiracije za Ničea, Jung je naučio da je Bog istorijski shvaćen analogno čovjekovom egu. Od Getea, po legendi Jungovog padjeda, Jung je naučio da zlo personifikuje kao Đavola, pa je smatrao da se kroz moć Đavola može pristupiti *misteriji Majki*. Iz Krugovog *Opšteg rječnika filozofskih nauka* naučio je kako etimologija može ući u teološku raspravu, i kako proizvoljne definicije mogu predodrediti njihov krajnji ishod. Iz sekundarnih izvora, Jung je otkrio posebnu naklonost prema Ničeu, posebno za *Tako je govorio Zaratustra*. Ali, pošto je Ničeovo ludilo postalo poznato, a pošto je adolescent imao dobar razlog za strah za svoju emocionalnu stabilnost, Jung je odlučio da je još uvijek preopasno zagnjuriti se u Ničeove tekstove. Na stranu Ničea, njegova tajna čitanja počela su se pokazivati u njegovom ponašanju. Njegovi gimnazijski drugovi iznašli su novi naziv za mladića koji je do tada postao sasvim fizički upečatljiv. Zvali su ga *Otac Abraham*.

Jung se nadao da će studirati neku prirodnu nauku ali ga je finansijska stvarnost vodila u pravcu kao i mnoge druge

studente sa sličnim sklonostima. U aprilu 1895. godine, dobio je stipendiju medicinske škole Univerziteta u Bazelu. Tu se odmah pridružio lokalnoj podružnici *Zofingiji društva (Zofingiaveren)*, literarnog društva i društva kapljice, ali nije prisustvovao njegovim sastancima dok nije održao predavanje *Granična zona egzaktne nauke*, nekih osamnaest mjeseci kasnije. Nakon toga, isticao se svojom intelektualnošću, originalnošću i žestinom. Alber Oeri pregledao je zapisnike društva u svojim kasnijim godinama.

Čita zapisnik: „Jung, obično Bure, čisti duh koji je došao u njegovu glavu pozvao je da raspravljamo dosad neriješena filozofska pitanja. To je bilo ugodno svima, mnogo ugodnije nego što se moglo očekivati u našim uobičajenim okolnostima. Ali, Bure je beskrajno ‘brbljalo’, a to je bilo glupo. Oeri, obično To, slično duhovno namazan, iskrivio je te teške misli koliko je god to bilo moguće... Na sljedećem sastanku Jung je uspio da riječ ‘brbljao’, koju je smatrao previše subjektivnom izbaci iz zapisnika i zamijeni je sa riječju ‘govorio’.“

Jung se pred društvom obraćao mješavinom nauke, filozofije i okultizma, te pokazao da unosi svoje teološke svađe sa ocem u nove domene. Posebno, Jung je prigovarao redukcionističkom materijalizmu svog vremena – *judaizaciji nauke* – dok se pozivao na razne autoritete u prilog spiritizmu, telepatiji i vidovitosti. Što se tiče stvarnosti tih fenomena Jung nije imao sumnje: „Po prvi put su 1875. godine skinuli parafinski plisan koji se materijalizovao u prostoru... Posjedujem fotografije takvih fenomena, i svako ko želi da ih vidi može to učiniti u svako doba.“ Istovremeno sa *Zofingia* predavanjima Jung je i sam priređivao seanse. Bili su prisutni: njegova majka, dvije rođake Ruz i Helena Prajsverk, i četvrta žena Emi Cinstag (Emmy Zinstag). Seanse su počele od čudnog događaja u čiju je realnost Jung nastavio da vjeruje, do kraja života. Jednoga dana kada je došao kući zatekao je majku koja je bila zbunjena zbog

kuhinjskog noža čija je oštrica pukla na dvoje. Majka i sin su to shvatili kao predznak nečega što će doći, pa se ispostavilo da rođaka Helena može komunicirati sa duhovima mrtvih. Jungova sjećanja prepuna su takvih i sličnih dešavanja, čudnih slučajnosti i predskazanja budućih događaja. Mnogo kasnije u svojoj karijeri skovao je poseban termin za taj fenomen, *sinhronicitet*. Očigledno u to vrijeme počeo je po prvi put vjerovati u te slučajnosti. U svakom slučaju, seanse su počele 1895. godine, nastavile se i prestale za najmanje četiri godine. Tinejdžerka Helena Prajsverk, koja je bila zaljubljena u Junga, služila je kao medium. Nikom od očeva učesnica nije rečeno za seanse koje su se održavale u sumrak u parohijskom domu u Klajn-Hiningenu, koji je služio kao Jungov dom. Konačna bolest i smrt Jungovog oca u januaru 1896. godine prekinula je seanse za više od godinu dana.

Tokom seansi, spiritualistički fenomen pokazao je određeni razvoj. Kao prvo, na tri seanse Helena je komunicirala sa dedovima sa obje strane, Samjuelom Prajsverkom i Karlom Gustavom Starijim. Kada su seanse obnovljene 1897. godine, Samjuel Prajsverk se ponovo pojavio i povjerio Heleni misiju dovođenja Jevreja u Palestinu, te njihovo preobraćanje u hrišćanstvo. (Za života zagovarao je samo da Jevreji imaju domovinu. Bazel je 1897. godine bio grad domaćin *Prvom međunarodnom cionističkom kongresu*).

Međutim, nakon toga, Helena je uz pomoć hipnotičkih transeva koje je Jung indukovao otkrila drugu ličnost u sebi koja se zvala *Iven* (Mirna). *Iven* je posjedovala žensku ravnotežu i ozbiljnost koja je bila sasvim u suprotnosti sa Heleninom ličnošću kada je bila budna. *Iven* je bila Jevrejka, a imala je brojne prošle živote; jednom je bila Geteova majka, a u drugoj inkarnaciji takođe njegova ljubavnica. S obzirom na središnu ulogu Getea u Jungovoj privatnoj romansi poslije otkrića Džordža Heginsona (George Hogenson) i Vilhelma Gudharta

(William Goodheart) može se sa sigurnošću reći da se na tim seansama događalo nešto više nego što se vidi.

Međutim, postepeno, izmakle su kontroli. Helena je sve više počela da upada u transeve izvan seansi, a prema Sabininom kasnijem izvještaju otišla je toliko daleko da se jedne noći pojavila u Jungovoj spavaćoj sobi obučena samo u donji bijeli veš. Međutim, njena spiritualistička otkrovenja pogoršala su se pošto su se njene manje ozbiljne podličnosti počele prikazivati sa kosmološkim glupostima prepisanim iz Justinus Kernerove knjige *Proročica iz Prevorsta*. Posljednja kap prelila je čašu kada je Jung nesmotreno pozvao neke svoje kolege sa Univerziteta u Bazelu da vide fenomen materijalizacije, a oni manje zaljubljeni od njega ubrzo su uhvatili Helenu u varanju. Ponižen, Jung je prestao prisustvovati seansama.

Ostavljajući po strani romansu o *Iven* iz sedamnaestog vijeka, napominjemo da je Jungovo interesovanje za seanse i medijume bilo manje ekscentrično nego što se danas čini. Iako su slični duhovi poznati u ljudskom društvu od pamtivjeka njihovo redovno prizivanje bez samoproglashene vještice – *spiritualizam*, izraz koji je dat toj novoj praksi – započeo je 1850. godine u Americi, zahvaljujući sestrama Foks. Te dvije žene dolazile su iz distrikta Njujork, koji je toliko bio ogrezao u ponovnom religioznom buđenju da je lokalno bio poznat kao *spaljeni*, s obzirom da se mnogo puta u njemu manifestovao vatreni duh Boga. Jedna od sestara, Izabela Foks, imala je trik sa svojim nožnim palcem, pa je sa njim mogla da manipuliše po volji, da proizvede oštri zvuk kucanja i lupanja. To je uz puno mašte i određenu empatijsku osjetljivost omogućilo sestrama da zarađuju za život, pružajući uvjerljive demonstracije komunikacije sa mrtvima, koji su ljubazno odgovarali na pitanja živih prividom nevidljivog lupanja po stolu, jednom za „ne“ i dva puta za „da“. Za razliku od Helene Prajsverk, sestre Foks nikad nijesu uhvaćene u prevari. Uskoro, spiritualizam je postao

privremena moda u Americi i Evropi. Ubrzo su se pojavili praktikanti, gotovo svi su bile žene koje su se međusobno takmičile u uvjerljivosti svojih izvođenja, i elaborativnosti svojih znanja o tome što se nalazi s onu stranu.

Ali, kao što se spiritualizam širio, tako se širilo i naučno zanimanje za njega. Dok su se neki iscrpljivali pokušavajući da dokažu da su fenomeni istiniti, drugi, promišljeniji, odlučili su da urade psihološke studije o samim medijumima. Pjer Dženet je započeo svoju karijeru sa takvom studijom, ali prvo priznanje na tom području pripada Englezu Frederiku Majersu, koji je 1882. godine osnovao *Londonsko društvo za psihička istraživanja* (ubrzno nakon toga, američku granu je uspostavio Vilijam Džejms). Iako romantičar po temperamentu i mističar po vjerovanju, Majers je bio izuzetno inteligentan i perceptivan čovjek, prirodni psiholog sa velikim darom. Minimalistička pozicija koju je Majers usvojio za sebe bila je ova: čak iako ne vjerujete u autentičnost fenomena, romanse koje mediumi spontano proizvode u kvazi-transnim stanjima ponekad pokazuju veliku kreativnost i originalnost, te su stoga vrijedne proučavanja zbog onoga što pokazuju o djelovanju podsvjesne mašte. Budući da su mediumi više puta morali napraviti vidovite mudre pretpostavke o tome kakve odgovori živi žele da čuju od navodno preminulih, takođe su vrijedni proučavanja, zbog onoga što otkrivaju o podsvjesnoj (mentalnoj) percepciji.

Pa, kada je Jung počeo da istražuje literaturu o okultnom za svoja predavanja univerzitetskim kolegama, našao se u društvu nekih vrlo cijenjenih autora. Konačno, napravio je pomak od pokušaja da dokaže da su spiritualistički fenomeni istiniti, do odluke da ih proučava psihološki. U toj transformaciji, ključna je bila pojava poznate studije Teodora Flornoja o medijumu *Heleni Smit*, iz 1900. godine, *Od Indije do planete Mars*. Flornoj, poput svog bliskog prijatelja Vilijama Džejmsa, bio je pionir, filosof-preobraćeni psiholog, a u *Heleni Smit* je našao čudesan predmet

za proučavanje, previše čudesan kako se ispostavilo. Kada je Flornojova knjiga postala najprodavaniji bestseler, medijum je podnio tužbu za dio autorskih prava, na osnovu toga jer je to napokon bio njen materijal. (Flornoj je galantno pristao na sporazum). Flornoj je bio sklon da povjeruje u neku od njenih tvrdnji, iako je iznio mišljenje da kad i sam bude mrtav pretpostavlja da bi mogao imati pametnija posla nego da tumara oko grada Ženeve i odgovara na svaki mig i poziv nekog medijuma koji ga pozove na to mjesto. Što je još važnije, ipak je mogao pokazati da se mnoge vanzemaljske scene sa njenih seansi koje je opisao, mogu naći u zemaljskim izvorima, kojima je imala pristup, premda ih je transformisala njena mašta. Zbog činjenice da se svjesno nije sjećala da je ikad bila izložena tim izvorima Flornoj je uveo pojam *kriptomnezija*. Jung je bio veoma uzbuđen Flornojovom knjigom, pa iako je još bio student medicine pisao je u Ženevu nudeći svoje usluge kao prevodilac na njemački jezik. Na taj način je stekao svoje prvo veliko odbijanje kao odrasla osoba. Kao zauzet čovjek, Flornoj je dozvolio da Jungovo pismo leži na njegovom stolu više od šest mjeseci, prije nego što je na njega odgovorio, a već tada je imao dogovor sa njemačkim izdavačem.

Iako je na Univerzitetu u Bazelu uzeo dva različita kursa iz psihijatrije, u Jungovom izvještaju stoji da je donio odluku da uđe u to polje tek kasnije na studijama. Naime, kaže nam, odluku je donio kada je pročitao u Kraft-Ebingovom *Udžbeniku o ludilu* da je to *subjektivno* polje. Neki osjećaj o tome što je uzбудilo Junga može se steći iz onoga što je zapravo Kraft-Ebing napisao: „Zbog posebnosti ove nauke i stanja njene nekompletnosti, udžbenik psihijatrije predstavlja, manje ili više, izrazito subjektivne karakteristike koje zavise od ličnosti njenog autora.“ Zapravo, Jung je mislio da je otkrio polje koje je po mjeri njegovih vlastitih talenata.

Važno je naglasiti gotovo rableovsku prirodu tih talenata. Jung je imao ogromnu moć koncentracije, veliku fizičku energiju i

postojan osjećaj herojske važnosti svoje lične potrage. Fizički impozantan, robustan čovjek sa bučnim glasom, Jung je volio praktične šale i uživao u pronalaženju pukotina u oklopu samoživih i onih sa autoritetom. Takođe, to je bila njegova druga strana – doista, imao je nekoliko strana. Bio je obdaren snažnom osjetljivošću koja nije bila podložna njegovoj svjesnoj kontroli, što mu je omogućavalo intuitivno, empatično povezivanje sa unutrašnjim životima drugih. Ta je osjetljivost ponekad dostizala tačku u kojoj je osjećao potrebu da se zaštiti od nje, a u svojim ličnim odnosima Jung se mogao iznenada promijeniti od pretjerane bliskosti do iznenadnih bljeskova neprijateljstva. Takođe, bio je pod nekom vrstom unutrašnje tenzije, osjećanja zbog kojeg nikad nije bio opušten. Konačno, treba napomenuti da je bio vječno atraktivan za žene. Uprkos svojoj impozantnoj veličini i opštem entuzijazmu, čini se da je u ženskom društvu imao talenat posvemašne zavisnosti i obožavanja. Tokom dugog života nikad mu nije nedostajalo žensko društvo.

Ulazeći u medicinsko iskušenstvo (novicitet) klinike Burghelcli, u decembru 1900. godine, Jung se ubrzo pokazao kao neumoran i pohlepan proučavalac literature. Njegov prvi zadatak bio je da tri puta nedjeljno izvijesti o najnovijoj monografiji *O snovima* Sigmunda Frojda (Jung je našao da je psihološki snažna, ali neurološki slaba). Tokom sljedećih šest mjeseci, Jung je uspio da pročita pedesetak tomova *Opšteg časopisa za psihijatriju* (Allgemeine Zeitschrift für Psychiatrie) – kako bi se upoznao sa psihijatrijskim mentalitetom. Takođe, tajno je prikupljao podatke o porodičnoj pozadini i nasleđu, i primio mnoge instrukcije.

Pod Blojlerovim nadzorom Jung je napisao, kao svoju medicinsku disertaciju, naučni izvještaj o seansama na kojima je učestvovao. (U to vrijeme, disertacija se zahtijevala za medicinski stepen). Rezultat, objavljen 1902. godine, bio je važan doprinos rastućoj psihopatološkoj literaturi o okultizmu. U njoj, Jung je pokazao da je vrlo dobro upućen u francusku

literaturu, uključujući djelo Dženeta, Binea, Šarkoa, Rišea, Azama, Riboa, o histeriji, hipnotizmu i disocijativnim stanjima. Jungov doprinos analizi sugerisao je, u maniru koji podsjeća na slučajeve o kojima su prethodno izvijestili Vir Mičel i Azam, da je druga ličnost koju reprezentuje *Iven* bolja od Helene: „Razgovarajući sa njom (kao Iven) imate utisak da razgovarate sa mnogo starijom osobom, koja je kroz razna iskustva stigla do mirne staloženosti... Osim očitog širenja cjelokupne njene ličnosti nastavljanje postojanja njenog svakodnevnog karaktera (kao Helene) još više je iznenađujuće.“

Drugim riječima, u Jevrejki *Iven* medijum je podsvjesno uhvatio kratak bljesak zrele ličnosti koja je čeka. Ono što je upadljivo u tom kontekstu je da je Jung isto naglasio djevojčinu nasljednu crtu. Dakle, uvijek tako oprezan, podrazumijevao je da neki slučajevi takve *psihopatske inferiornosti* sa svojom urođenom preosjetljivošću i tendencijom za disocijaciju mogu slutiti na dobro, a ne na bolest. Pošto je Jung dijelio polovinu Helenine loze njegova sumnjiva nada da će mogućnosti podsvjesne svrhe izbjeći nasljednu crtu takođe se odnosila na njega. Međutim, kako bi izbjegao spremnu optužbu da je njegova upotreba hipnotizma iskrivila činjenice, Jung je izbjegao pomenuti tu činjenicu, čineći tako umjesto toga da izgleda da su Helenini transevi bili sasvim spontani.

Što se tiče stvarne Helene ona se preselila u Pariz da tamo obavlja zanat krojačice. Kaže se da je Jungova disertacija, sa svojim pozivanjem na nasljednu crtu, uništila njene šanse za udaju. Ne samo da je njen identitet bio lako prepoznatljiv u malom svijetu Bazela, već je i kodno ime koje je Jung koristio za nju *S. W.* i sam bio akt inata. Jung je preuzeo ime iz *Udžbenika o ludilu*, iz slučaja druge *S. W.* krojačice koja je patila od „pojačanog osjećanja samovažnosti, koji je našao svoj izraz u afektivnom govoru i oholom držanju, tu i tamo praćen dokazima o erotizmu i koketiranju“.

Usput, može se primijetiti da iako se Frojdovo ime s vremena na vrijeme pojavljuje u Jungovoj disertaciji, s obzirom na specifične psihološke mehanizme, nije se pojavilo u vezi sa seksualnošću. Na primjer, Jung je bio savršeno sposoban da pruži sljedeću procjenu, u potpunosti po svom vlastitom nahođenju: „Nećemo pogriješiti ako potražimo uzrok ove neobične kliničke slike u njenoj rastućoj seksualnosti. Sa ovog stanovišta, čitava suština Iven i njene ogromne porodice (u romansama) nije ništa drugo nego san o ispunjenju seksualne želje, koji se razlikuje od sna noću samo po tome što traje mjesecima i godinama.“

Na klinici Burghelcli, Jung je nastavio sa proučavanjem hipnotizma. Njegov spis iz 1902. godine *Slučaj histerične omamljenosti kod zatvorenika u pritvoru*, osim proboja u tada novu temu o *Ganserovom sindromu*, pokazuje da je bio veoma uspješan kao hipnotizer. Istovremeno, njegova disertacija dobila je uglavnom povoljne komentare, uključujući zahvalnu recenziju od samog Flornoja. Za Junga, 1902. godina bila je prelomna. Ne samo zato što je konačno vidio sebe osposobljenog kao potpunog ljekara, već zato što se tokom te godine angažovao za svoju buduću suprugu. Ema Rošenbah (Emma Rausenbach) dvadesetjednogodišnja kćer izuzetno bogatog Šafhauzen industrijalca odbila je njegovu prvu ponudu. Nije htjela da se uda za *slugu ideologije*. Ali, nije odbila drugu. Bila je ljupka, osjećajna, časna. Budući da je *fräulein Raushenbach* bila bogata, a švajcarski bračni zakoni još uvijek nereformisani, uprkos naporima Forela i ostalih, Jung se takođe mogao radovati konačnom izlasku iz dugova.

Tokom zimskog semestra 1902–1903. godine, Jung je uzeo studentski odmor kao dio redovnog obrazovanja na klinici Burghelcli. Blojler ga je poslao u Pariz da prisustvuje Dženetovim predavanjima, te takođe da se sastane sa velikim francuskim psihologom Alfredom Bineom (Alfred Binet). Vrlo vjerovatno, Blojler se nadao da će doći do saradnje osovine

Cirih –Pariz. O tome što se dogodilo na tom putovanju tumačenja su različita. Jedna verzija kaže, uspostavljanjem veze sa Francuzom Jung je tamo pripremio teren za naknadni prijem svog rada o eksperimentu asocijacije. Budući da je u to vrijeme francusko mišljenje putovalo direktno u Boston, kroz korespondenciju Pjera Dženeta i njegovih kolega sa članovima *Bostonskog psihoanalitičkog društva*, a to je tada pomoglo Jungovom ranom prepoznavanju u Americi.

Drugo tumačenje pariške posjete kaže da je Jung prosto zeznuo stvar. Jung se sastao sa Bineom koji je bio savršeno spreman da sarađuje na eksperimentu riječ – asocijacija. No, Bine je insistirao da se protokoli vode na francuskom što je ozbiljno dovelo Junga u neugodan položaj. Ništa se nije dogodilo u vezi predložene saradnje. To je bio drugi ozbiljni Jungov neuspjeh. Takođe, Jung se pojavio na Dženetovim predavanjima i sa njim se lično sastao. No, u to vrijeme Jung je već bio apsorbovao većinu Dženetovog djela, pa što god da se lično dogodilo između ta dva čovjeka – Jung je kasnije tvrdio da je to bio važan trenutak u njegovom vlastitom razvoju – nije dovelo do daljnje saradnje.

Nije poznato kakav je izvještaj Jung predao po povratku u Cirih, iako je neto efekat sigurno bio negativan. Nakon toga, iako su njegove ideje bile slične Dženetovim u važnim aspektima, Blojler je u svojim spisima izostavio pozivanje na Francuza, što je najneobičnija osobina upravnika klinike Burghelcli. Osim dužnosti posrednika, Jung je koristio odmor za uživanje, te da posjeti svoju rođaku Helenu. Par je nekoliko večeri proveo zajedno u pozorištu.

Jevrejka kompleks

Nakon povratka na kliniku Burghelcli 1903. godine, Jung se oženio Emom, pa je počeo da boravi u svom apartmanu u bolnici gdje je nastavio svoja istraživanja. Te godine, objavio je

zanimljiv rad *O maničnom poremećaju raspoloženja*, u kojem je naglasio uticaj osjećanja u uzroivanju promjena u lancu asocijacija, te još zanimljiviji rad *O stimulisanom ludilu*, u kojem je jasno pokazao svoju poziciju u raspravi, i sada ozbiljno pokazao suštinsku autentičnost *Genserovog sindroma*. To je mentalno stanje koje se javlja kod zatvorenika koji čekaju suđenje, pa odaju izgled simuliranja – Genser pacijenti očito daju pogrešne odgovore i na najbanalnija pitanja – pa je Jung naveo ubjedljive razloge da je to zapravo slučaj kvazi-histerično disocijativnog stanja. Trenutni efekat koji je ostvario spis bio je da je Jung veoma brzo stvorio sebi ime u novoj nauci, kriminologiji. Ali, njegova prava vrijednost leži negdje drugo.

Do tada su Jung, Riklin i Blojler koristili eksperiment riječ – asocijacija za upoređivanje normalne i kliničke populacije. Blojlerova teorija bila je da su kod *dementia praecox* normalne asocijativne veze između povezanih ideja nekako slabije. Ovo slabljenje asocijativnih veza omogućava pacijentu da održi svoj uobičajeni osjećaj svog vlastitog *ja*, te da ga ostavi kao plijen neobičnim kombinacijama ideja manifestovanih u halucinacijama i iluzijama, koje se pojavljuju u patološki određenom blatu. Osnovna ideja vraća nazad Grazingeru, ali navodeći prisustvo mikro-prekida u lancu asocijacija – *gubita* *asocijacija* – Blojler je uveo novu jasnoću. Na osnovu ove koncepcije, kroz nekoliko godina, Blojler je preimenovao *dementia praecox* novim nazivom *shizofrenija*, nazivom koji se još i danas koristi. To je trebalo da bude velika stvar zbog provjere Blojlerove ideje, međutim metodološka pitanja su vrlo kompleksna, a prvi eksperimentalni test bio je udaljen više od pola vijeka.

Očigledno, prvi dio posla započeo je prikupljanjem uzorka normalnih asocijativnih odgovora koji služe kao kontrolna grupa. Jungovo široko čitanje literature o francuskoj eksperimentalnoj psihopatologiji pokazalo je eksperimentalnu

varijablu koju su do sada propustili da primijete Ašafenburg i Cin, odvlačenje pažnje. Zbog toga su Jung i Riklin u svojoj kolekciji uzoraka normalnih odgovora rutinski uveli različite uslove odvlačenja pažnje, i davanje testa asocijacije pod normalnim uslovima, te u stanju umora. Dugoročni cilj bio je da se uporede normalni asocijacijski odgovori u svim tim uslovima sa asocijacijama koje su davali *dementia precox* pacijenti.

U svom radu *O stimulisanoj ludilu* Jung je ukratko opisao posao koji je urađen sa eksperimentom riječ - asocijacija na klinici Burghelclli, dok pominje njegovu povezanost „sa predivnim eksperimentima sprovedenim od strane Dženeta i Binea o automatizaciji i stanjima rastresenosti“. Međutim, dok je Jung dalje predstavljao analizu *Geneserovog sindroma* kao stanje histeričnog sumraka, shvaćenog da nastaje kao rezultat rasijanosti, potisnute krivice i psihopatološke predispozicije, iznenada mu je palo na pamet da je doista trebao dati test riječ – asocijacija jednom pacijentu sa kojim je diskutovao da dokumentuje samogenerisanu rasijanost.

To je bila sasvim nova ideja – korišćenje testa za otkrivanje prisustva posebnog mentalnog procesa sa određenim idejnim sadržajem kod pojedinog bolesnika – a, u svom narednom radu u koautorstvu sa Riklinom, Jung je tu ideju doveo do niza revolucionarnih zaključaka. *Asocijacije normalnih subjekata* objavljene u četiri dijela u Forelovom i Fogtovom *Archiv für Neurologie und Psychologie* 1904. godine intrigantan su dokument. Njegova navodna svrha, koja je na početku navedena, bila je prosto da pruži statistički opis normalnih odgovora na test-zadatak koji im je Blojler dodijelio. Ali, učenici su prevazišli učitelja, pa su u svom drugom uzorku *Obrazovani muškarac*, Jung i Riklin ukazali na prisustvo unutrašnje rasijanosti, izražene konkurentskim idejama koje ponekad ometaju normalne odgovore. Neke od tih rasijanih ideja imaju emocionalni značaj, tvrde Jung i Riklin, ali moraju

biti potisnute. Postojanje tih potisnuto osjećajno-obojenih kompleksa ideja – ukratko *kompleksa* – može se vidjeti kroz razne indikatore na koje ukazuje produženo vrijeme odgovora, iznenadni prelazak na neobični sadržaj, neuspjeh da se naknadno sjetimo odgovora i kroz tendenciju ponavljanja odgovora (ustrajnost) svaki put kad se kompleks stimuliše. Štoviše, kao što Jung i Riklin dalje ističu, „većina kompleksa koji djeluju u eksperimentima riječ – asocijacija direktno se odnose na transponovanu seksualnost“.

Od vremena kadu su autori dospjeli do *Ispitanika 19 u Obrazovanom muškarcu* više se nijesu mogli oduprijeti da čitaocu daju detaljnu analizu uzroka kompleksa, a to se javlja kod ponovljene provjere testa datog u intervalima tokom 1902–1903. godine. Ispitanik je identifikovan kao dvadesetpetogodišnji ljevak koji „nije prerastao adolescentski unutrašnji konflikt, a pošto je imao strogo hrišćansko vaspitanje, te sklonost prema mlađoj Jevrejki, mnogo je brinuo“. Ispitanik je sasvim sigurno Jung, ali nije moguće utvrditi njegovu tajnu ljubav koja je dobila pseudonim *Alis Štern* (Alice Stern), osim ako se ne pretpostavi da je još uvijek razmišljao o *Iven*. U svakom slučaju, njegov *Jevrejka kompleks* sada je stvar zapisa za svakog ko može da probije tanki sloj prerusavanja u njegovom izvještaju. Pisanje o sebi na takav način sigurno nije novo – Džejms je to učinio samo dvije godine ranije u svojim *Različitim religioznim iskustvima*, međutim, iako kratko, Jung je otišao u prilično osjetljive lične stvari.

Nakon *Ispitanika 19* monografija poprima neobičan pravac. Nikad ne gubi svoj navodni organizacijski plan da predstavi tipične odgovore shodno tipu ispitanika, ali sve više prostora daje uzbuđljivom nastojanju otkrivanja potisnutih kompleksa. Monografija uspijeva da odrazi svoju temu, jer rasprava o kompleksima vodi svoj vlastiti život, te lišava autore navedenih namjera. Vjerovatno su Jung i Riklin pokušali da izgleda kao da

se još uvijek pridržavaju Blojlerovih instrukcija ne naglašavajući svoje vlastite nove ideje. Potreba za takvom šaradom (igrom riječi) nije dugo trajala. Blojler je savršeno dobro razumio značaj onoga do čega su njih dvojica došli dajući im potpunu slobodu akcije, da nastave ideju gdje god ih to odvelo.

Otkriće je bilo originalno i izvanredno. Jung i Riklin su pružili eksperimentalnu demonstraciju dinamičke efikasnosti podsvjesnih ideja. Bez sumnje, odgovori njihovih ispitanika bili su pod uticajem emocionalnih kompleksa ideja, od kojih barem o nekima nijesu prethodno razmišljali. Takođe, međutim, Jung i Riklin su prvi u svijetu otkrili projekivni test, koji se lako mogao prihvatiti za otkrivanje potisnutih kompleksa u bolničkim i ambulantnim uslovima. Do tada, proučavanje emocija bilo je beznadežno u eksperimentalnoj psihologiji. Neki su čak zaključili da laboratorijski rad zauvijek neće moći da rasvijetli ljudske strasti. Ovdje su Jung i Riklin proučavali ne samo emocije, već takođe i nesvjesne emocije. U dogovoru, pronašli su metod koji je odmah bio prilagodljiv za kliničko proučavanje pojedinačnih slučajeva. Takav je bio značaj otkrića da su akademske karijere oba čovjeka već bile osigurane.

Moglo bi izgledati da Jungova i Riklinova koncepcija potisnutih erotskih kompleksa mnogo duguje Sigmundu Frojdu. No, jedna od zanimljivosti *Asocijacija normalnih subjekata* je da se u tekstu Frojdovo ime pominje samo dva puta i to u trivijalnim kontekstima. Jung se kasnije prisjetio tog perioda svog života:

„Jednom dok sam bio sam u svojoj laboratoriji i ponovo razmišljao o tim pitanjima đavo mi je šapnuo da bi bilo opravdano objavljivanje mojih eksperimenata i zaključaka bez pominjanja Frojda. Uostalom, razradio sam moje eksperimente mnogo ranije nego što sam razumio njegovo djelo. Ali, onda sam čuo glas moje druge ličnosti: Ako tako postupiš kao da ne znaš za Frojda to bi bio akt prevare. Život ne možeš graditi na

laži. Sa tim, pitanje je bilo riješeno. Od tada sam postao otvoreni Frojdov pristalica i borio sam se za njega.“

U stvari, pitanje nije bilo riješeno. *Asocijacije normalnih subjekata* prolaze gotovo dvjesto strana i četiri dijela, prije nego što je Frojdovo prvenstvo o ideji potiskivanja sa zakašnjenjem priznato u fusnoti. Đavo je uradio više od šaputanja Jungu na uvo; vodio je njegovu olovku. Izgleda, međutim, Jung je zaboravio da dozvoli svom partneru da uđe u njegove planove. U predavanju održanom pred *Društvom švajcarskih ljekara* 1904. godine, koje je zamišleno za *Psihijatrijsko-neurološki nedjeljnik* (*Psychiatrich-neurologische Wochenschrift*), Riklin je izričito naglasio da je prepoznatljiva crta histerično-reaktivnog tipa na testu bila snažno osjećajno-obojeni kompleks u Brojer–Frojdovom smislu. Riklinova prezentacija koja je uslijedila sa drugim radom, a koja se pojavila u februaru u istom nedjeljniku, objasnila je odakle su dva švajcarska saradnika postala svjesna potisnutih erotskih kompleksa.

Sabina S

Jungov rad *O stimulanom ludilu* ima još jednu osobinu možda vrijednu pomena. Kasnije u spisu, Jung je naveo slučaj o kojem je izvijestio Karl Firstner (Karl Fürstner) 1888. godine. Ticalo se sedamnaestogodišnje djevojke koja se nakon čitanja Klemens-Brentanovog života *svetice* Ane Katarine Emerih, angažovala na histeričnom ponavljanju. Brentano je posvetio pet godina svog života ketaleptiku *fräulejn Emerich*, a njegove dvije knjige o njenim mističnim vizijama privukle su široku pažnju, posebno među teolozima. Firesterov pacijent poboljšao je original. Prema Jungovim riječima „ona je priredila ogromnu prevaru prikazivanjem sebe kao svetice... i izvodila sve vrste čuda kojima je zavaravala ljekare i zvaničnike, te stvorila opšu senzaciju“. Jung je naveo „da je svrha čitavog poduhvata

očigledno bila njena želja da ostane sa svojim rođakom koji je bio sveštenik“. Ime koje je Firester dao toj djevojci bilo je *Sabina S.*

Događaj je čudan i zapravo ne pripada Jungovom spisu. No, nekoliko mjeseci nakon objavljivanja Jungovog spisa slučajno se pojavila druga *Sabina S.* – *Špilrajn*. Nesumnjivo, kao vjernik, u ta predskazanja Jung je primijetio koincidenciju. Slučaj je bio tako pripremljen za Junga da vidi Sabinu kao povratnika, svoju rođaku Helenu, te da vidi u Sabininom prijemu nešto značajno za njegovu vlastitu karijeru. Helena, iako u ulozi *S. W.*, pomogla je pokretanje Jungove karijere. A, Sabina Špilrajn pomogla mu je da ostvari novi skok.

* * *

Jungov test slučaj

Bila je, tako da kažem, moj prvi test slučaj, zbog čega je se sjećam sa posebnim naklonom i zahvalnošću. Budući da sam iz iskustva znao da bi se odmah vratila na staro stanje ako još povučem podršku nastavio sam vezu godinama, a na kraju sam se morao obavezati da joj u velikoj mjeri povjerim prijateljstvo.

Jungovo pismo Frojdu, 04. jun 1909. godine

Početkom 1904. godine, lokalni stručnjak za histeriju na klinici Burghelcli nije bio Jung nego Riklin. Riklin je preduzeo da ispita odgovore grupe histerika eksperimentom riječ – asocijacija, i Riklin se prvi zainteresovao za novi način ublažavanja histeričnih simptoma. Riklin je pokušao da odgovori na pronalazke Blojlera i Junga primjenom svog *katarzičnog metoda* – čišćenje traume pod hipnozom – na pacijenta sa klinike Burghelcli *Linu H.*

Lina H. je patila od mučnine i ponavljanja povraćanja, a nije se mogla pronaći fizička osnova za te simptome. Riklin je intervjuisao pod hipnozom i u toku od šest seansi otkrio višestruke seksualne traume koje datiraju od vremena njene adolescencije, uključujući silovanje od strane strica, pa čak i ranije u dobi od dvanaest godina od strane alkoholisanog oca. Kao prvo, nalazi u ovom slučaju čini se nagovještavaju korist za etiološki značaj maloljetničkih seksualnih trauma, ali Riklin navodi da čišćenje ovih scena nije dovelo do nestanka simptoma. Nakon toga, nastavljajući dalje ispitivanje otkrio je da *Lina H.* noću potajno masturbira. Tokom masturbacija vizualizirala je oca onakvog kakav je bio one noći kad je napao. Sjutradan bi bila skrhana kajanjem i iznemoglošću, a to su bile emocije koje su uzrokovale njene simptome. Riklinov zaključak bio je sasvim predvidljiv: fantazije, a ne trauma, leže u pozadini svega toga. Ali, iako mu je to otkriće u suštini bilo pri ruci još od 1902. godine, Riklin je odbio da ga objavi.

Ljekarima klinike Burghelcli već je bilo jasno da je Frojd na nečem važnom u objašnjavanju osnovnih psihičkih procesa, čak iako je precijenio svoj slučaj koji se odnosi na etiologiju histerije. Zatim, početkom 1904. godine izašla je Luvenfeldova knjiga koja sadrži, ne samo druge Frojdove sumnje o etiološkom značaju traume, već i ažurirani opis njegovog načina liječenja. Njeno pojavljivanje dalo je Blojleru priliku u svom prikazu u *Minhenskom medicinskom nedjeljniku* za ovaj pozitivan komentar:

„Frojd nam je u svojim studijama o histeriji i snovima pokazao dio novog svijeta, mada nikako sve. Naša svijest u svom pozorištu vidi samo lutke; u frojdovskom svijetu otkrivene su mnoge žice koje pokreću te figure.“

Radi očuvanja jasne hronologije važno je imati na umu te Blojlerove komentare. Kao što ćemo vidjeti, imale su značajne posljedice u dalekim gradovima Beču i Berlinu. Priča o

institucionalizaciji psihoanalize obraća se Luvenfeldovoj knjizi i Blojlerovom prikazu više nego u jednom pogledu.

Frojdov psihoanalitički metod

Frojdov psihoanalitički metod koji se pojavio u Luvenfeldovoj knjizi bio je njegov najopsežniji opis koji se do tada pojavio. Ozbiljno je kasnio. I, bio je nekompletan. Tu nalazimo jednu neobičnost, iako je u to vrijeme bio široko komentaran, gotovo je do tada u potpunosti izbjegao naučno razmatranje. Jedna od velikih zanimljivosti Frojdovog djela u periodu od 1896. do 1904. godine, koju su primijetili Luvenfeld i ostali, bila je da, dok je ponovo utemeljivao svoje tvrdnje o novom metodu *psihoanalizi*, uvijek je odbijao detaljnu raspravu o tome što ta metoda tačno podrazumijeva. Doista, nije bilo nikakve sumnje da je Frojd vjerovao u potrebu istraživanja pacijentove istorije, i da će kad se uzrok traume otkrije i očisti to osigurati nestanak simptoma. Slično tome, jasno je da je pažljivo proširio istraživanje na grupe ideja, lapsuse i slučajne ideje, ako se pojave. Ali, van toga, Frojdov postupak je maglovit, barem u smislu tehničkih aspekata.

U *Studijama o histeriji*, koje je pisao zajedno sa Jozefom Brojerom, glavni metod istraživanja bio je pobliže ispitivanje pacijenta pod hipnozom o istoriji datog simptoma. Ali, takođe, Frojd je opisao alternativnu *tehniku pritiska*. Umjesto da koristi hipnozu, pritisnuo bi ruku na čelo pacijenta koji leži zavaljen unazad, a zatim nakon popuštanja pritiska pažljivo bi pitao za prvu misao ili sliku koja se pojavila u pacijentovom umu, a sve to u kontekstu kontuiranog istraživanja istorije i mjesta porijekla simptoma. Po svemu sudeći, naredna misao ili slika koja se pojavi uvijek je bila od velikog značaja za razumijevanje psihološke strukture slučaja. Ali, kao što je nakon razmišljanja odmah jasno, sjećanje ili slika koja se tada dogodila pacijentu

obično nije bila jasna. Kako i gdje se taj dio uklapa u slagalicu komplikovane neuroze stvar je interpretacije. Frojd je pokazao da je njegova interpretativna mašinerija snažna, te da ima mnogo načina razmatranja podataka u odnosu na simptome. Takođe, imao je dobro uho i kad je bio zaveden. Ali, oslanjanjem na interpretativnu vještinu, u stvari svojim spretnim rukovanjem otporom, konačno je napustio korist od tehnike pritiska koja je visila.

U *Daljim napomenama o neuro-psihozama odbrane*, iz 1896. godine, Frojd se osvrnuo na *Studije*, dok je kovao novi termin za svoj metod: „Postoje... neke informacije koje se mogu naći o napornom ali sasvim pouzdanom metodu, psihoanalizi, koju koristim u vršenju tih istraživanja – istraživanja koja takođe predstavljaju terapijski postupak“. Ali, na optužbu da je svojim pacijentima mogao ugraditi ideju o pred-pubertetskoj seksualnoj traumi, Frojd je rekao ovo: „Možemo tražiti da niko ne treba formirati previše određene sudove na ovom opšurnom polju sve dok ne upotrijebi jedan metod koji može baciti svijetlo na njega – psihoanalizu, u svrhu osvježavanja onoga što je do sada bilo nesvjesno“. Ali, ni tu, ni u pratećem dijelu, *Etiologija histerije*, ne opisuje dalje svoj metod – niti se može prepoznati da li još uvijek koristi metodu pritiska – osim što ustrajava na tome da metod rezultira oporavkom od izvorne traume na temelju simptoma. Frojd je tvrdio da je njegov postupak jedinstveno efikasan, pa se oslanjao na svoje pronalaskе za postizanje tog cilja.

Izbjegavanje se nastavilo. U radovima kao što su: *Psihički mehanizam zaboravljanja*, *Skrivena sjećanja* i *Psihopatologija svakodnevnog života* Frojd je predstavio detaljne rekonstrukcije lanaca asocijacija na kojima se temelje različiti simptomatski postupci, dok objašnjava da su njegova interpretativna sredstva izvedena iz terapijske metode koju je inače koristio u radu sa mentalnim pacijentima. Ali, metod je tek trebao biti objavljen. Nedostatak je postao zvaničan u *Tumačenju snova*:

„Ako se patološka ideja...može pratiti nazad do elemenata u pacijentovom životu iz kojih potiče, ona se istovremeno raspada i pacijent se nje oslobađa. S obzirom na važnost naših drugih terapijskih pokušaja i zagonetne prirode ovih poremećaja, došao sam u iskušenje da slijedim put koji je obilježio Blojler, uprkos svim poteškoćama, sve dok se ne postigne objašnjenje. Imaću neku drugu priliku da naširoko izvijestim o formi tog postupka i rezultatima mojih napora.“

U tom kontekstu, nije iznenađenje da je Luvenfeld stručnjak za hipno terapiju, koji je dosljedno pratio sva najnovija dešavanja u toj oblasti, zamolio Frojda za opis terapijske metode. Frojdov *Psihoterapeutski postupak* u Luvenfeldovoj knjizi otišao je daleko u pogledu korišćenog mehanizma: pacijent leži na kauču, terapeut ne dodiruje pacijenta ili radi još nešto što bi sugerisalo hipnotičku indukciju, pa je pacijentu naloženo da ne uklanja slučajne ideje. No, pišući u trećem licu Frojd je ustanovio da postoji još mnogo toga što treba znati, posebno s obzirom na pravila interpretacije. Luvenfeld kaže:

„Detalje te tehnike tumačenja ili prevođenja Frojd još nije objavio. Prema indikatorima koje je dao sadrži brojna pravila do kojih se došlo empirijski o tome kako se nesvjesni materijal može rekonstruisati iz asocijacija, uputstva, što znači kada pacijentove ideje prestanu da teku, te iskustva najvažnijih tipičnih protivljenja koja nastaju tokom tih tretmana.“

Ovdje moramo zastati da razmotrimo što se dogodilo. Osim ako nije bio sasvim neiskren, Frojd je očigledno vjerovao da bi njegov postupak, uključujući pravila tumačenja, mogao biti sistematizovan. No, većina njegovih nedavnih publikacija temelji se na introspekciji koja je poznata po nestabilnom metodološkom tlu, a čak uprkos kritikama baš po tom pitanju, Frojd se do sada uzdržavao od objavljivanja sveobuhvatnog, cjelokupnog prikaza svog metoda, premda je nastavio insistirati da ga ima.

Umjesto toga, Frojd je izvijestio o mnoštvu slučajeva u kojima je izazivanje serije asocijacija izgledalo da doista razjašnjava nesvjesne motivacije na kojima se zasnivaju različiti psihološki fenomeni, uključujući mentalne simptome, slike snova i lapsuse. Takođe je tvrdio, najizrazitije, u *Psihopatologiji svakodnevnog života*, da je prosto logička nužnost da se nesvjesni motivi koji se nalaze iza tih psihičkih problema odaju u asocijacijama koje je izazvalo ispitivačevo pitanje. U stvari, Frojdovo samopouzdanje na ovom posljednjem pitanju bilo je pogrešno. Asocijacije su određene subjektivnim okvirom uma i trenutnim interpersonalnim kontekstom; bez obzira koliko razotkrivaju nužno ne odražavaju ono što se nalazilo u njihovom (njenom ili njegovom) umu, u bilo kojem predašnjem slučaju. No, čak iako i ovo razmatranje ostavimo po strani, Frojdovo oslanjanje na lance asocijacija kako bi se pronašlo područje ispitivanja za ljekara, očito zahtijeva da moramo biti sposobni da preuzmemo najrelevantnije asocijacije, te takođe da moramo biti sposobni da ih prevedemo na jezik motivacije. Drugim riječima, ono što se tražilo bio je priručnik za tumačenje. U odsustvu takvog priručnika, svako ko je težio da koristi Frojdovu tehniku bio je prisiljen da se osloni na empatiju i kliničku intuiciju.

Pored toga, moramo napomenuti još jedan aspekt Frojdovog ćutanja. Iz razloga koji se prosto ne može shvatiti, Frojd je takođe propustio da izvijesti da je prije nekoliko godina njegova metoda pretrpjela značajnu promjenu u jednom vrlo važnom pogledu. U svakoj publikaciji do sada, uključujući članak kod Luvenfelda, Frojd je dosljedno opisao izazivanje slučajne ideje ili slobodne asocijacije (*Einfall*– njem.), u kontekstu tekućeg istraživanja usmjerenog od strane ljekara prema značenju određenog simptoma, lapsusa, simbola sna ili slučajnog sjećanja, a sve to je režirao i kontrolisao ljekar. To znači, Frojd još uvijek nije izvijestio o metodu koji je koristio najmanje četiri godine u kojem pacijent, a ne ljekar, postavlja dnevni red.

Sabinina analiza

Godina 1904. bila je prekretnica za novi metod liječenja. U Americi, neurolog sa Harvarda, Džejms Džekson Patnam odlučio je da isproba psihoanalizu na novom odjeljenju za pacijente u *Masačusets opštoj bolnici*. Ali, Patnamovi pokušaji bili su relativno primitivni. Što se tiče tehnike, čini se, mislio je da je tačka ispitivanja poslije asocijacija odvlačenje pažnje pacijentu od simptoma (ova vrsta *odvlačenja pažnje* bila je jedna od tehnika koje je koristio Duboa). Patnamov smisao sa psihologiju najbolje se može sažeti u bilješki koju je umetnuo u nalaz jednog svog pacijenta: „Svi nervni simptomi započeli su nakon affaire de coeur“ (afere srca – fr). Nasuprot tome, na klinici Burghelclli od početka je usvojen sofisticiraniji pristup. Riklin i Jung brzo su postali majstori eksperimenta asocijacije. Riklin je započeo ispitivanje uzorka histerika novom metodom, a Jung je počeo prikupljati spontane asocijacije pacijenata sa *dementia praecox*, kako bi vidio koje komplekse otkrivaju. Blojler je napisao značajnu knjigu *Afektivnost, sugestivnost i paranoja*, čiji je argument u osnovi zavisio od frojdovskih teorija o nastanku simptoma.

Sabina je na kliniku primljena krajem avgusta. Čak i uz pretpostavku da je njen delirijum uklonjen, to je bilo doba godine kada je bolničko osoblje redovno bilo desetkovano, a ljekari naizmjenično ispunjavali svoje godišnje vojne obaveze. Sve do sredine oktobra nije bilo dovoljne pokrivenosti osobljem koja bi Jungu dozvolila luksuz da pruži ovom jednom pacijentu jedan do dva sata intervju svaki drugi dan. U decembru 1904. godine, Karl Abraham je stigao na kliniku Burghelclli da preuzme dužnost asistenta. U njegovom kasnijem izvještaju stoji da je Jungova analiza Sabine konačno bila završena do vremena njegovog dolaska. Prema tome, Sabinina analiza uzela je najviše dva mjeseca, a možda je bila i znatno kraća.

Kratkoća analize bila je u skladu sa njenom primjenom kao tehnike ispitivanja, tj. metodom koji je sličan nestrukturisanom eksperimentu asocijacije. Međutim, Brojer-Frojdova terapijska strategija čišćenja traume smatrana je sumnjivom. U junu 1905. godine, Jung je izvršio psihoanalizu pacijentkinje – njegov prvi poznati slučaj nakon Sabine, a kada je kasnije napisao svoje rezultate, namjerno je potcijenio ideju o čišćenju:

„Priznanje njenih grešnih misli pacijentkinji je moglo pružiti značajno olakšanje. Ali, malo je vjerovatno da se izlječenje može pripisati njihovom verbalnom izrazu ili ‘čišćenju’. Patološke ideje mogu se potopiti samo snažnim naporima. Osobe sa opsesijama ili konvulzijama su slabe; nijesu u stanju da svoje ideje drže pod kontrolom. Tretman za povećanje njihove energije stoga je najbolji za njih. Međutim, najbolji je energetska lijek prisiliti pacijenta, sa određenom bezobzirnošću, da otkrije i iznese na svjetlost dana slike koje ta svijest smatra nepodnošljivim. Ne samo da je to ozbiljan izazov za pacijentovu energiju, već njegova svijest počinje da prihvata ideje koje su do tada bile potisnute.“

Podizanje energije pacijenta Dženetovo je obrazloženje, suočavanje sa stvarnošću Blojlerovo, a kombinacija to dvoje radi opravdavanja bečkog postupka, kada je Jung objavio rezultate 1906. godine bio je lijep akt diplomatije.

Jungova tehnika se razlikuje u drugom pogledu, on nije koristio kauč. Umjesto toga, Sabinu je smještao u stolicu, a on bi sjedio iza nje. Ili, barem, to je bio metod koji je prijavio za svoj drugi slučaj, koji je zabilježen u junu 1905. godine. Čini se, Jungu razlika nikad nije mnogo smetala. Frojd je imao priručni kauč zato što je to bio standardni dio opreme ambulantnog neurologa, neophodnog za primjenu rutinskih postupaka poput elektro-galvanskih masaža. No, Jung nije bio neurolog i nije imao iskustva sa pacijentima koji su se odmarali. Što se tiče sljedećeg aranžmana koji je Jung izabrao, Dženet je izvijestio da

sjedi izvan vidokruga svog slavnog pacijenta *Ahila* koji je bio posjednut đavolom kako ne bi prekinuo čovjekovo disasocijativno stanje. Dženetov primjer sigurno je pogodio Junga zbog njegove sličnosti sa slučajem njegove majke, koja je morala da sjedi iza svog oca – kako bi držala podalje đavola – dok je on sastavljao svoje propovijedi. Ali, možda je i Sabina imala veze sa tim; smatrala je sebe neprivlačnom, nepoželjnom za gledanje, a možda je bila kooperativnija kad se jednom njen psihoanalitičar složio da sjedi izvan njegovog vidokruga.

Pa, u nekom trenutku, krajem oktobra ili početkom novembra, Sabina Špilrajn je bila dovoljno staložena da se dobrovoljno prijavi za eksperimentalni postupak koji je bio osmišljen da objasni patološke prethodnike njenog histeričnog delirija. Sjedela je na stolici, a Jung je sjedio iza nje. Zamolio je da mu ispriča istoriju svojih mentalnih problema, te da pažljivo uključi neke zalutale misli koje joj padnu na pamet. U određenom trenutku, poput onog kada se slika pojavi u nizu asocijacija, Jung je zamolio da asociira tu sliku sa sljedećom mislju koja joj se pojavi. Takođe, bio je u potrazi za određenim raspoznavanjem *indikatora kompleksa*. Ako bi ona oklijevala, zaboravila svoj slijed misli, umetnula književno pitanje, gest ili postala simptomatična, on bi je pritiskao za misao koja je izazvala promjenu. Određeni intervju trajao bi od jednog do dva sata, a intervjui bi se održavali često, svaki drugi dan. Cjelokupni postupak, kao što je navedeno, nije trajao više od dva mjeseca, vjerovatno i manje.

Što je Jung pronašao? Lakše je reći što nije pronašao – seksualni napad u djetinjstvu. Da se takva stvar pojavila u Sabininim odgovorima Jung bi sigurno izvijestio, budući da se u to vrijeme o tom pitanju mnogo raspravljalo. Međutim, nemamo nikakvih dokaza za bilo što takvo, u bilo kojem dokumentu koji imamo o Sabini, niti se pominje takav naziv u bilo kojem od opisa njenog slučaja koji je zabilježio Jung. A ako nije napad, što je onda?

Misterija se produbljava kada uzmemo u obzir da je Jung izostavio nešto posve važno u ovom slučaju – činjenicu da je Sabinina majka nju držala u potpunom neznanju seksualnih činjenica života. Sabinin vlastiti izvještaj po tom pitanju sasvim je eksplicitan: suočila se sa tom prazninom u svojoj sijesti tek što se upisala na fakultet. Sabina je priznala da je kao dijete mučena mislima o kugi, koju je personifikovala kao mračnu visoku figuru koja je odnosila sa sobom. Prema njenoj vlastitoj analizi iza fantazije ležao je strah i saznanje o seksualnim procesima. U vrijeme kada je ušla na kliniku Burghelcli, Sabina je već odavno zaboravila tu fantaziju, ali kada se deset mjeseci kasnije upisala na fakultet i ozbiljno počela da proučava bolest imala je predosjećaj da joj je predmet nekako poznat. To je bilo tada i samo tada, da joj se vratilo njeno duboko potisnuto znanje o seksualnim činjenicama života. Ovdje je veoma važno jasno opisati hronologiju: Sabina se upisala na fakultet do aprila 1905. godine, pa joj nije bilo dozvoljeno da počne pohađati nastavu sve do njenog otpusta u junu. Ali, Jungova analiza već je bila završena do decembra prethodne godine.

Pa, to je više nego iznenađujuće. Jung je bio izuzetno osjetljiv kliničar i vrlo izdržljiv intervjuer. Osim toga, beskrajni protokoli testa riječ – asocijacija trebalo je da mu izoštre uho do mjere da je bio prirodan sa novom metodom. A, ipak je propustio važnu činjenicu o Sabininom stanju uma – bila je svjesna neznanja o suštini reproduktivnog čina.

Odgovor na zagonetku Jungovog previda može biti jednostavniji nego što zamišljamo. Sasvim razumljivo, Jung nikad nije otišao dalje od analize trenutnog sadržaja Sabininog delirijuma – kažnjavajuće ruke svog oca. U literaturi o seksualnoj devijantnosti danas postoji opšte zapažanje da neki muškarci izvlače seksualno zadovoljstvo iz udaranja po *dupetu* – a, osim toga i neki muškarci, takođe i neke žene, izvlače

zadovoljstvo rimajući ih. Kada je jedan aspekt seksualnog uzbuđenja uspostavljen, a ostatak slučaja – pokazuje gađenje pomiješano sa *loše prikrivenom masturbacijom* – slučaj staje u red sa Riklinovom *Linom H.* Sve što je ovdje doista bilo drugačije bila je (pretpostavlja se) urođena mazohistička tendencija – Frojd je kasnije naglašavao takve konstitutivne faktore – koja posreduje između predstavljanja problema (precipitacionog događaja) i seksualnog sanjarenja. Vjerovatno je Jung izabrao Sabinu za svoj test slučaj upravo što je njena dinamika toliko bliska onoj iz Riklinovog ranijeg slučaja. Sabinin delirijum bio je gotovo samoobjašnjiv: fantazirala je da je tuče otac, a kao rezultat toga osjećala je seksualno zadovoljstvo i odvratnost prema samoj sebi. U tom kontekstu, posao psihoanalize bio je da odredi koji su to događaji u Sabininom svakodnevnom životu služili da izazovu delirijum. Ili, određivanjem smisla koji je izveden iz eksperimenta riječ – asocijacija, posao je bio odrediti koji su to stimulansi nažalost izazvali erotski kompleks. Takođe, u smislu njene istorije želimo znati koje su to scene, neke koje možda odišu drugim značenjem, izazvale pogoršanje njene histerije.

Takav scenario (i kratkoća liječenja) mogao je biti odgovoran za Jungov nevjerovatan previd u tom slučaju. Zanimljivo, moguće je otkriti više poučnih scena, primjera u kojima su mazohističke fantazije izazvane, a da se ljekaru nikad nije javilo da djevojka ne zna kako da izrazi svoja seksualna osjećanja. Zatim, takođe, Jung je mogao izdati svoj metod. Tako dugo dok mu je zapadalo u dio da određuje dnevni red za svaki sastanak i usmjerava ispitivanje, Sabina je bila slobodna da ostane sretno ćutljiva po pitanju seksualnog znanja, a na temelju toga njen ljekar je očigledno smatrao da nije vrijedno u to da ulazi. A, prema njenom kasnijem izvještaju, Sabina je više *voljela* sebe u *mojoj nevinosti*.

Radna terapija

Pored *liječenja energije* kratkom psihoanalizom Jungovi terapijski naponi sa Sabinom čini se bili su uglavnom didaktički. To znači, pokušao je da je edukuje o mehanizmima disasocijacije, potičući je da izgradi nivo koncentracije i samokontrole. Budući da je njegova medicinska disertacija sadržala jedan izvanredan sažetak tog pitanja, on ga je dodijelio za njenu edukaciju. Zauzvrat, ona je shvatila paralelu između sebe i Helene Prajsverk:

„Djevojka je bila duboko ukorijenjena u tome, a ona je bila moj prototip. Takođe, značajno mi je da je na početku moje terapije doktor Jung dozvolio da pročitam njegovu disertaciju u kojoj je opisao tu S.W. Ponekad kasnije, naglo bi postao odbojan kada mu nešto kažem: ‘Takva i takva žena govorila je baš na taj način. A, to je uvijek bila ta djevojka’.“

Izgleda, Jung je namijenio Sabini još jednu knjigu iz svoje biblioteke, Žozef Graseovu (Josepg Grasset) knjigu iz 1902. godine, *Le Spiritisme devant Science (Duhovnost ispred nauke)*. Grase je bio populizator pronalazaka francuske psihoterapije sa svojom terminologijom. Njegova *poligonalna psihologija* izgrađena je sa *ličnim, svjesnim, slobodnim i odgovornim egom na njenom vrhu*. Da li je po Jungovom nalogu ili po svom vlastitom otkriću Sabina odlazeći u krevet uvijek zamišljala sliku poligona (figuru sa više uglova, p.p.) dok je razmišljala o raznim stvarima koje je morala da radi sljedećeg dana?

Pored re-edukacije, Sabina je takođe očekivala da učestvuje u nekom obliku radne terapije, a kad je upisala medicinsku školu dodijeljeno joj je da pomaže Jungu i Riklinu u psihološkoj laboratoriji. U to vrijeme, Jung je pripremao novi spis *Omjer reakcijskog-vremena u eksperimentu asocijacije*, što je bila precizna demonstracija njegove tvrdnje da je povećano vrijeme

reakcije redovno povezano sa osjećajno-obojenim kompleksima. Ovaj rad takođe je bila Jungova docentura (*njem. – Habilitationsschrift*), publikacija koja mu je obezbijedila pravo da predaje na univerzitetu. Tražeći ispitanike, Jung se izgleda prvo okrenuo svojoj supruzi. Ona je gotovo sigurno *Ispitanik № 1* spisa, opisan kao „udata žena koja mi se stavila na raspolaganje i dala mi sve informacije koje su mi mogle trebati“. Prema Jungovoj analizi, glavni kompleks ovog ispitanika bila je njena trudnoća i njen strah da njen suprug gubi zanimanje za nju. U svakom slučaju, Sabina je takođe pomagala:

„Dao mi je da odradim neki posao na njegovom spisu *Omjer reakcijskog – vremena u eksperimentu asocijacije*. Imali smo brojne rasprave o tome, a on je rekao: ‘Umovi poput tvog pomažu unapređenju nauke. Moraš postati ljekar. Naglašavam te stvari ponovo i ponovo da biste vidjeli da to nije bio uobičajeni odnos ljekar – pacijent koji nas je zbližio. Taj spis je napisao dok sam još bila u mentalnoj bolnici. U to vrijeme, jednom sam mu rekla da sam sanjala njegovu suprugu kako mi se žalila na njega, govoreći da je užasno autoritativan i da je život sa njim užasno težak. Čak ni tada nije mi odgovorio kao ljekar, već je uzdahnio i rekao da razumije da je teško živjeti zajedno, i tako dalje. Ja sam govorila o jednakosti i intelektualnoj nezavisnosti žena, nakon čega mi je rekao da sam izuzetak, a da je njegova supruga obična žena, pa je zato interesuje ono što zanima njenog supruga.“

Jung i Sabina su postali prijatelji. On joj je pokazao razne arheološke knjige koje je čuvao u svojoj biblioteci, pa su povremeno zajedno šetali. Jung je izvijestio o jednoj od tih šetnji u malom spisu *O kriptomneziji*, objavljenom 1905. godine, u berlinskom magazinu *Budućnost*. Nedavno, tema članaka tamo bio je nesvjesni plagijat, pa je Jung vidio priliku da izvijesti o svojim vlastitim istraživanjima, ne samo o *kriptomneziji*, već takođe i o ostalim temama.

Priča o Sabini došla je usred rasprave o histeriji i geniju:

„Nedavno sam morao liječiti histeričnu mladu damu koja se uglavnom razboljela jer je brutalno tukao otac. Jednom, dok smo šetali ova je mlada dama ispustila svoj plašt u prašinu. Podigao sam ga i pokušao da istresem prašinu tako što sam ga udarao štapom. Sljedećeg trenutka, gospođica se bacila na mene sa nasilnim odbrambenim gestovima i istrгла mi plašt iz ruku. Rekla mi je da ne može podnijeti prizor, to je za nju sasvim nepodnošljivo. Odmah sam pogodio vezu i tražio od nje da mi ispriča motive za svoje ponašanje. Bila je zbunjena, i mogla je samo reći da joj je bilo izuzetno neugodno da vidi da joj je plašt očišćen na taj način.“

Između ostalog, do tada, Jung je ponovo pročitao Frojđovu knjigu o snovima i počeo tumačiti vlastite snove. Spis *Kriptomnezija* ukratko bilježi njegovu reakciju: „Svako ko je pročitao Frojđovu analizu sna, ili još bolje primijenio je na sebi, dobro zna kako nesvjesno može zbuniti najnevinije i pristojne ljude sa seksualnim simbolima čija je nepristonost apsolutno zastrašujuća.“

Što god se još može reći o Jungovom liječenju Sabine, to se jasno odnosi – na njih oboje. Ona se upisala na Univezitet u Cirihi 1905. godine, a pošto je sasvim bezazleno navela svoju adresu kao kliniku Burghelcli, to je rezultiralo da su joj dokumenta bila nekompletna sve dok nije dobila pismo od Blojlera koji je rekao da je spremna. Iz bolnice je otišla 01. juna 1905. godine. U međuvremenu, u aprilu, Jung je imenovan za *Oberrarzt-a*, to jest za drugog po komandi do Blojlera, a u junu je postao šef novog vanbolničkog odjeljenja, gdje su se mogli vidjeti ambulantni pacijenti uključujući i nervne slučajeve. Jung je takođe postao šef psihološke laboratorije kada je Riklin napustio scenu kako bi preuzeo Blojlerovu staru poziciju, azil Rajnau. Riklinovo novo postavljenje predstavljalo je važnu promociju, ali u smislu naučne karijere pogriješio je odlaskom

iz psihološke laboratorije. Od sada, Jung je imao čist teren da usmjeri istraživanje kako voli – i da na njega stavi samo svoje ime. Tako se dogodilo da je Riklinova uloga u pionirskim eksperimentima konačno zaboravljena.

Do sredine 1905. godine, Jung je prebrodio iskušenje da predstavi svoju teoriju kompleksa kao posve originalnu, a njegove publikacije sada su počele sve jasnije i pozitivnije da komentarišu Frojdv pionirski rad na području potiskivanja, te o drugim temama. Zapravo, Frojd je nedavno objavio spis u kojem je učinio Junga prikrivenom metom nekih iznenađujućih kritika. Konkretno, Frojd je sumnjao da bi mladi asistent u bolnici (*jung – pomoćnik, na njemačkom*) mogao vjerodostojno napraviti analizu, na temelju onoga što je do tada objavljeno. Jung je nesumnjivo znao za Frojdv stav, pa je u junu 1905. godine odgovorio jedino uzimanjem drugog pacijenta na analizu. Važno je prethodnu tačku učiniti eksplicitnom: ne samo da su Frojd i Jung postali svjesni jedan drugog kroz publikacije, već su zahvaljujući toj činjenici te publikacije postale njihov početni način komunikacije. Ono što su signalizirali jedan drugom bilo je da svako od njih ima živi osjećaj autorskih prava, kada je riječ o teoriji i praksi.

U tom kontekstu potrebno je uzeti u obzir neobični dokument za koji je Sabina kasnije tvrdila da ga ima u svom posjedu: pismo datirano 25. septembra 1905. godine koje je napisao Jung opisujući nju Frojdu. Sabina opisuje pismo u jednom dahu:

„...u njemu me doktor Jung opisuje kao ‘visoko inteligentnu i darovitu osobu, velike osjetljivosti’. Bila sam još uvijek djevojčica od devetnaest godina i trčkarala uokolo u vrlo jednostavnim haljinama sa pletenicama koje su visile, budući da sam željela da izgradim dušu iznad tijela. ‘Njen karakterima izrazito žestok i svojeglav aspekt, pa ona nema nikakav osjećaj pristojnog ponašanja i spoljašnjih manira, što se takođe može pripisati ruskim osobenostima’.“

Ono što čini ovo pismo izuzetnim datum je koji navodi Sabina: 25. septembar 1905. godine. To znači da je pisano nekih devet mjeseci prije nego što je Jung – Frojdova korespondencija konačno počela – napisano je, ali očigledno nikad nije poslato. Možda je Jung počeo da piše o Sabininom slučaju, a onda se predomislio. Ali, ostalo je nejasno zašto bi pismo završilo kod Sabine. Najvjerovatniji je scenario da je Sabina trebalo da se konsultuje sa Frojdom prije početka jesenjeg semestra, a Jung joj je dao pismo radi upoznavanja. To je bio još jedan indirektan način da dva čovjeka komuniciraju u vezi onoga što se odnosi na pacijente. Zapravo, Jungova namjera bila je da pokaže svoj rad, a bez sumnje nadao se da će na taj način nešto i naučiti. Sada, kada je Sabina bila njegov prijatelj, kao i njegov bivši pacijent, mogao je očekivati da od nje detaljno čuje što Frojd voli. Zatim, iz razloga koji se može samo nagađati plan je propao. U svakom slučaju, pismo postavlja Sabinu u njenoj dvostrukoj ulozi, kao bivšeg pacijenta i mladog studenta medicine, u središte odnosa između Frojda i Junga – čak i prije nego što je odnos i počeo.

Katarina H.

Jedan od najinteresantnijih slučajeva koji je viđen na klinici Burghelclli u drugoj polovini 1905. godine uključivao je drugog ruskog studenta, takođe histerika, kojeg je Riklin ispitivao pomuću eksperimenta riječ – asocijacija. Prema Riklinovim riječima, ova dvadesetogodišnja djevojka bila je poput Sabine na jedan drugačiji način, jer je bila:

„...sposobna da potisne sva seksualna iskustva i to znanje koje svi stiču tokom rasta, tako da je imala više od dvadeset godina bez da ima bilo kakvu ispravnu ideju o tom predmetu, iako je bila studentkinja. Čak je učestvovala u raspravi o prostituciji bez da stvarno zna što je prostitucija.“

Katarina H. razvila je histerične simptome kada joj se ubio dečko (*R*), nakon što je osporila njegovo prvenstvo. Toj je traumi uskoro dodata i druga:

„Njeno stanje su pogoršale druge okolnosti. Pacijentkinju je obavijestila poznanica, studentkinja akušerstva, o muškoj seksualnosti i seksualnom činu, a njoj je poznavanje predmeta dotad potisnuto sasvim došlo u svijest. Osjećala se nesretno; čovječanstvo koje je do tada idealizovala postalo je zvijer; ideja da je ‘*R.*’ volio senzualno... užasno je mučila. U blagim stanjima pomračenja uma često bi rekla: ‘Moram otići na njegov grob i pitati ga da li je on to znao’. Mrzjela je čovječanstvo zbog njegove seksualne funkcije; takođe, mrzjela je i svog doktora kojeg je zamišljala da je kao svi ostali; mogla ga je poštovati jedino kada ga je vidjela u posjeti pacijentima, a tada je bila u stanju da isključi seksualnu sliku.“

Za razliku od nje, nemamo dokumenta koji opisuju što je Sabina uradila kada je probudila svoje znanje o seksualnosti. Može se pretpostaviti da je poput *Katarine H.* imala popriličnu reakciju, i da je to bila osnova za Jungovu kasniju izjavu da je sklona da joj se još pogorša stanje ako joj on povuče podršku. U svakom slučaju, u nekom trenutku nakon njenog otpusta i upisa u cirišku medicinsku školu, Sabina je nastavila redovno da se viđa sa Jungom – sa redovnim zakazivanjem – mnogo više kao ambulantni pacijent, nego kao prijatelj i mlađi kolega, ali sa aspektima oboje.

Sabinin do tada visoko kvalitetni status Jungovog *test slučaja* bio je blago oslabljen – za oboje – jednom kad su shvatili što su propuštali. Pretpostavljam, to je ono što se krije iza sljedećih komentara koje je Sabina pridodala njenom kasnijem opisu Jungovog neposlatog pisma Frojdu, koje pominje njene *ruske posebnosti*:

„Kako bi inače dobar čovjek rekao, kada sam ga željela vidjeti siromašnog, a ne bogatog, jer bogatstvo uništava dušu; kada sam

željela da vidim svaku osobu kao divnu, pa nakon toga morala sam priznati da je sve to ‘prevara, sve komedija, ljudi su glupi i pogrešni’, i tako dalje. Vještina da svijet posmatrate kao umjetnik (postiže se) dolazi sa godinama, sa buđenjem seksualne komponente. Tada nerazumnost stvara put za ‘djevičanstvo’. Ali u to vrijeme (septembar 1905. godine) doktor Jung također nije shvatao mnogo stvari. Pred samim mojim očima doživio je toliko veliki intelektualni rast. Bila sam u poziciji da pratim njegov intelektualni rast, korak po korak, i naučila mnogo, ne samo od njega, već također prateći ga.“

Priredio i sa engleskog preveo **Ilija Kapičić**